

birinci sırayı alan krom, Seydişehir'de kurulan alüminyum tesislerinin ham maddesi olan ve yine bu civardan çıkartılan boksit ve Ereğli-Zonguldak havzasındaki maden kömürü yatakları ile Güneydoğu Anadolu'daki petrol yatakları zikredilebilir.

Endüstri faaliyetleri daha çok yarımadanın batısında kümelenmiş, İstanbul-İzmit arası ve Ege bölgesinde İzmir çevresi bu bakımdan büyük bir ağırlık kazanmıştır. Batı Karadeniz bölümünün Zonguldak yöresi ile Akdeniz bölgesinde Adana-Mersin arası ve Anadolu'nun iç kesimlerinde Kayseri, Eskişehir, Gaziantep çevreleri de çeşitli endüstri faaliyetlerinin yoğun olduğu diğer kesimlerdir.

Anadolu'da ulaşım, yarımadanın biçiminden ve onun üzerindeki yüzey şekillerinin uzanış yönünden etkilenerek doğu-batı doğrultulu bir yol sistemi olarak belirmiş, kuzey-güney doğrultulu yollar ancak teknik imkânların çoğaldığı daha sonraki dönemlerde gelişebilmiştir. Anadolu'da nehirlerin pek elverişli olmaması yüzünden gerçek bir nehir ulaşımından söz edilemez; deniz ulaşımında da bunu temin edecek iyi limanların sayısı azdır. Ege'de İzmir en önemli ihracat merkezidir. Kuzeyde Samsun ve Trabzon en faal limanlardan ikisidir; Akdeniz sahillerinde ise Antalya ve Alanya'nın tarihi önemleri yanında İskenderun ve Mersin bugünkü en faal limanlardır.

Anadolu'da hava ulaşımı ilk defa 1933 yılında Ankara-İstanbul arasında yapılan seferle başlamıştır. O yıl sadece 460 yolcunun seyahat ettiği bu hatta, günümüzde saat başı iki taraflı kalkan uçaklarla çok sayıda yolcu taşındığı gibi Ankara'dan Anadolu'nun Dalaman, Sinop, Kars, Van, Erzurum, Trabzon ve Diyarbakır gibi farklı yerlerine de havayolu bağlantıları kurulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Birinci Coğrafya Kongresi, Raporlar, Müzakereler, Kararlar, Ankara 1941, s. 76-79; Besim Darkot, *Türkiye İktisadi Coğrafyası*, İstanbul 1972, s. 222; a.mlf., "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerinde Düşünceler", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, VII/12, İstanbul 1961, s. 35-46; a.mlf., "Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Teşkilinde Kriterlerin Araştırılması", *Şehircilik Konferansları 1963-1964*, İstanbul 1966, s. 31-47; a.mlf., "Anadolu", *İA*, I, 428-430; *Türkiye İstatistik Yılığ*, Ankara 1987, s. 11; Talip Yücel, *Türkiye Coğrafyası*, Ankara 1988; *Genel Nüfus Sayımı* (21.10.1985), Ankara 1986, s. 3-9; H. Louis, "Anadolu", *EI²* (Fr.), I, 475-479.

METİN TUNCCEL

II. TARİH

1. Eskiçağ'da Anadolu. Anadolu'nun iskânı Paleolitik döneme kadar uzanmaktadır. Daha sonra milattan önce 5500 yıllarından itibaren, özellikle Konya'nın güneyinde Çatalhöyük ve Burdur yakınlarındaki Hacılar'da elde edilen buluntular yoluyla tanıdığımız bir Neolitik, bundan sonra da bir Kalkolitik kültür gelişmiştir. Bu dönemin ahalisi, daha geç devirlerde kullanıldığı görülen -s (Halikar-nassos), -nd- (Lindos), -nt(h) (Korinthos) son ekli yer adlarının da düşündürdüğü gibi, muhtemelen Ege-Anadolu menşeli idi ve bu "Anadolu kültürü"nde şehir biçimi iskân vardı. Kalkolitik dönemin ikinci yarısında (3000-2600) belirli bir gerileme söz konusu olmakla birlikte, Denizli'nin Çivril kazası yakınındaki Beycesultan höyüğünde yürütülen kazılardan metal kap yapımının başladığı anlaşılmaktadır. Bunu takip eden Erken Bronz devrinde (2600-2000), Troia (I-IV. katlar, tahkimatlar, depo buluntuları) ve Beycesultan (megaron üslubunda kült yapıları) kültürleriyle özellikle batı bölgesi ön plana çıkmaktadır. Fakat bu dönem, aynı zamanda Kilikya'da Mersin ve Orta Anadolu'da da Alaca-Alışar mezar buluntularıyla belgelenmiş durumdadır. Orta Bronz devrinde (2000-1600) Batı Anadolu kültürleri gelişimlerini sürdürmekle birlikte (Troia V ve VI'nın başları; Beycesultan'daki saray yapısı) yeni etnik gruplar da ortaya çıkmıştır. Orta Anadolu'da bazı Protohatti sülâleleri hüküm sürüyorlardı ve onların izniyle kurulmuş olan Mezopotamya menşeli Assur ticaret kolonileri (Kültepe), Anadolu'ya ilk çivi yazısını getirmişlerdi. Protohattiler, milattan önce 1900'den itibaren Anadolu'ya gelen Hint-Avrupalılar'la mücadele etmiş olmalıdırlar.

Milattan önce 1600'lerden 1200'lere kadar uzanan devir Hitit Devleti için bir gelişme dönemi olmuştur. Orta Anadolu'da Hititler önce 1650-1490 arasında, bir ara Babil'i dahi fetheden Eski Hitit Devleti ile varlıklarını sürdürmüşler ve kısa süren bir duraklama döneminden sonra Yeni Hitit Devleti veya Hitit İmparatorluğu devrinde (1440-1200) Anadolu'nun büyük bir kısmını ele geçirerek Eskidoğu'da "büyük devlet" statüsü kazanmışlardır. Hititler, Gediz ve Büyük Menderes ırmakları arasında kalan alanda Ege denizine ulaşmışlar, aynı zamanda Kuzey Suriye'ye kadar ilerleyip Mısır'la dünyanın ilk meydan savaşı olarak bilinen Kadeş Savaşı'nı yapmışlar-

dır. Başşehir Hattuşaş'ta (Boğazköy) bir çivi yazılı tablet arşivi kuran Hititler, kendi dillerinde ve zamanın diplomatik dili olan Akkadca ile yazılmış pek çok tablet muhafaza etmişlerdir. Hitit Devleti milattan önce 1200 yıllarında muhtemelen "Ege göçleri" ile gelen "Deniz kavimleri" tarafından yıkılmıştır. Milattan önce 1200 yıllarından sonra Trakya'dan göç ettikleri sanılan ve başşehirleri Ankara yakınında Gordion olan Frigler ön plana çıkmışlardır. Frig Devleti'nin, Kafkaslar üzerinden gelen göçebe Kimmerler tarafından milattan önce 676 yılında yıkılmasından sonra, Batı Anadolu'da başşehirli Sardes olan Lidya Devleti kurulmuş ve milattan önce 547-546 yıllarına kadar etkili bir siyasî güç teşkil etmiştir. Ege kıyıları ise milattan önce 1000 yıllarından itibaren Helenler tarafından iskân edilmeye başlamıştır (kuzeyden güneye doğru Aioller, İonlar ve Dorlar). Doğru Anadolu'da milattan önce 1300 yıllarından sonra Hurri menşeli bazı küçük devletler kurulmuş ve bunlardan da milattan önce 860 yıllarında, başşehirli Van gölü kıyısındaki Tuşpa olan Urartu Devleti teşekkül etmiştir. Urartu kralları milattan önce VIII. yüzyılda hâkimiyet sahalarını bugünkü Gürcistan'a ve Halep bölgesine kadar genişletmişlerdi. Ancak Urartular bir süre sonra Assurlular'la Kimmerler'in baskısı altında kalmışlar ve milattan önce 600'den sonra da İskitler'le Medler tarafından yıkılmışlardır. Âsi ırmağının kuzeyinde ve Güneydoğu Anadolu'da ise, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra, adlarına Geç Hitit krallıkları denilen birçok feodal devlet ortaya çıkmıştır.

Milattan önce 546 yılından itibaren hemen hemen bütün Anadolu'nun Pers İmparatorluğu'nun egemenliği altına girdiği görülüyor. Milattan önce 334 yılında Persler'e karşı uzun bir sefer başlatan Büyük İskender'in bu devleti yıkarak kurduğu Anadolu, Hindistan'a kadar bütün İran, bütün Ön Asya ve Mısır'ı içine alan imparatorluk, onun milattan önce 323'te ölümü üzerine generalleri arasında anlaşmazlıklara sahne olmuştu. İskender İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak isteyen Antigonos'un milattan önce 301 yılında Lysimakhos ve Seleukos'a karşı yaptığı Ipsos Muharebesi'ni kaybetmesi üzerine Trakya ve Anadolu'da Lysimakhos Devleti kurulmuş, Bitinya ise milattan önce 298'de bu devletten ayrılarak bağımsızlığını ilân etmiştir. Anadolu'nun diğer bölgelerin-

Catalhöyük te
bulunmuş
milattan önce
7700 yılına
tarihlenen
üç ayaklı
bir kap
(Ankara
Anadolu
Medeniyetleri
Müzesi)

den Kilikya zaman zaman Seleukoslar'ın, zaman zaman da Ptolemaioslar'ın eline geçmiş, Kapadokya, Galatya, Pontus-Paflagonya ve Armenia ise yerli sülâlelerin idaresinde kalmıştır. Öte yandan Lysimakhos'un ölümünden (milattan önce 281) sonra Attaloslar Pergamon (Bergama) ve çevresinde bağımsız bir devlet kurmuşlar ve hâkimiyetlerini giderek genişletip kuvvetlendirmişlerdir. Bu arada Doğu Akdeniz bölgesine yönelmiş olan Roma Cumhuriyeti'nin milattan önce 190'da Seleukoslar'a karşı kazandığı Magnesia (Manisa) Muharebesi Anadolu'da Roma egemenliğinin başlangıcını teşkil etmiş, çok geçmeden milattan önce 168'de Helenistik Makedonya Krallığı'na karşı kazandığı Pydna zaferi de Roma'yı, Batı Akdeniz'de olduğu gibi Doğu Akdeniz'de de bir "hakem" olarak ortaya çıkarmıştır. Roma'nın bütünüyle doğuya yöneldiği böyle bir zamanda, Batı Anadolu'daki Helenistik Pergamon Devleti'nin son kralı III. Attalos'un ülkesini veraset yoluyla Roma'ya bırakması üzerine eski Pergamon Krallığı'nın toprakları üzerinde ilk Roma eyaleti kuruldu (Provincia Asia; m.ö. 129). Anadolu'daki Asia eyaletini milattan önce 101'de Kilikya, milattan önce 74'te Bitinya, milattan önce 63'te Pontus-Bitinya, aynı yıl yeniden organize edilen Kilikya ve milattan önce 25'te Galatya takip etti; bu eyaletlere milattan sonra 17'de Kapadokya, 43'te Lidya-Pamfilya katıldı.

İmparator Augustus (m.ö. 27 - m.s. 14) ile başlayan Roma İmparatorluk devri, imparatorluğun diğer bölgeleri gibi Anadolu toprakları için de yeni bir gelişme ortamı hazırladı. Bu ortamın getirdiği refah ve zenginlik, özellikle milattan sonra I ve II. yüzyıllarda kendini gösterdi. Ancak III. yüzyılda imparatorluk genel bir ekonomik bunalıma düşmüş, sınırlarda siyasî güvensizlik artmış ve ülke içinde sosyal çalkantılar baş göstermeye başlamıştır. Devleti içine düştüğü bu güç durumdan, yaptığı geniş kapsamlı reformlarla İmparator Diocletianus (284-

305) kurtarmaya çalışmıştır. 330'da eski Byzantium şehri, İmparator Constantinus (306-337) tarafından Roma İmparatorluğu'nun başşehri yapılmış ve böylece devletin ağırlık noktası doğuya kaydırılmıştır. Fakat bütün tedbirlere rağmen devamlı hücum halinde olan Germen kabileleri devletin sınırlarından uzak tutulamamış ve doğuda da Persler'e karşı yürütülen mücadeleden kesin bir sonuç elde edilememiştir. Bu arada İmparator Valens milattan sonra 378'de Hadrianopolis (Edirne) yakınlarında Gotlar tarafından büyük bir yenilgiye uğratılarak öldürülmüş ve Roma ordusunun ana bölümü de tamamen imha edilmiştir. Valens'ten sonra imparator olan Theodosius (379-395), ölümünden önce devletin doğu ve batısını ayrı ayrı iki oğluna vererek "ikili" bir yönetimi tercih etmiş, bu durum imparatorun ölümünden sonra (395) Roma İmparatorluğu'nun kesin olarak ikiye ayrılmasına ve Anadolu'nun Doğu Roma İmparatorluğu toprakları içinde kalmasına yol açmıştır. Bundan sonra ise Batı üzerinde hak iddia etmeye devam eden ve merkezi Constantinopolis (İstanbul) olan Doğu Roma İmparatorluğu özellikle VII. yüzyıldan itibaren Bizans Devleti olarak yeni bir gelişme göstermiş ve İstanbul'un 1453 yılında Türkler tarafından fethine kadar varlığını sürdürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

W. M. Ramsay, *Historical Geography of Asia Minor*, London 1890; V. Chapot, *La Province proconsulaire romain d'Asie*, Paris 1904; L. Robert, *Villes d'Asie mineure*, Paris 1935; Fr. Schachermeyr, *Hethiter und Achaer*, Leipzig 1935; E. Gren, *Kleinasien in der wirtschaftlichen Entwicklung der römischen Kaiserzeit*, Uppsala 1941; K. Bittel, *Grundzüge der Vor- und Frühgeschichte Kleinasien*, Tübingen 1945; D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton 1950; A. Götte, *Kleinasien*, München 1957; M. Mayrhofer, *Die Indo-Arier im alten Vorderasien*, Wiesbaden 1966.

BÜLENT İPLİKÇİOĞLU

2. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması. Anadolu'nun İslâmlaşması Türk tarihinin olduğu kadar İslâm tarihinin de en önemli hadiselerinden biridir. Ancak burada "İslâmlaşma" tabiri, sadece XI. yüzyılda Anadolu'nun Türkler tarafından fethiyle başlayıp fethin tamamlanmasıyla sona eren bir süreç değildir. Anadolu'nun İslâmlaşması, XI. yüzyılda fetihler ve ilk yerleşmelerle başlayan, bir bakıma XIV. yüzyılın ortalarına kadar devam eden dinî, aynı zamanda siyasî, içtimaî, etnik ve kültürel bir vetire olarak anlaşılmalıdır. Böylece İslâmlaşmanın ilk fetih ve yerleşmelerle sıkı alâkası da ortaya çıkmaktadır.

İlk Türk Akınları ve Fetihler. Anadolu'nun fethi ve burada meydana gelen Türk yerleşmesi, geniş çapta, XI. yüzyılda İran'da kurulup güçlü bir imparatorluk haline gelen Büyük Selçuklu İmparatorluğu'ndaki etnik ve demografik gelişmelerle ilgilidir. XI-XII. yüzyıllarda İran, bilhassa Horasan ve Azerbaycan, çoğunluğu yeni müslüman olmuş Türk nüfusuyla dolmaya başlamıştı. Büyük Selçuklu Devleti için, söz konusu bölgelerde yığılan bu nüfusun ihtiyaçlarını gidermek, onlara kışlak ve yaylak tahsis etmek, sonra da uygun birtakım hizmetlerde kullanmak, ayrıca nizam ve intizamın bozulmasına engel olmak mesele haline gelmişti. Kısaca, kendi topraklarının tahammülünü aşan bu nüfus potansiyelinin uygun bir araziye aktarılması önem kazanıyordu. İşte Anadolu o tarihlerde bu iş için en elverişli yer olarak görüldü. Böylece Büyük Selçuklular Bizans'a karşı cihad ve gazâ vazifesini de yerine getirmiş olacaktı. Daha 1071'deki Malazgirt Savaşı'ndan önce, Türkler Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da "din uğrunda muharebe eden gaziler" olarak göründüler. Bizans'ın çeşitli sebeplerle zayıf olan bu doğu eyaletleri Türk akınlarına fazla mukavemet edememek-

Van-Çavustepe'de
ortaya
çıkartılmış olan,
milattan önce
900-600 yılları
arasına ait bir
Urartu mabedinin
kalıntılarının
değerlendirilmesiyle
yapılmış
rekonstrüksiyon

